MIHAI GHERMAN

NICOLAE DRĂGANU – FILOLOG

Menționat în permanență între reprezentanții de frunte ai şcolii lingvistice clujene, Nicolae Drăganu[1] nu a beneficiat încă de o cercetare monografică. Acest lucru se explică şi prin faptul că opera sa este de o mare diversitate, uneori greu de adus la un numitor comun. Personalitatea sa a fost singulară între contemporanii săi, abordând texte şi subiecte ignorate de alții sau față de care mulți dintre contemporanii săi erau chiar ostili.

Probabil şi formarea sa, în spiritul disciplinei impuse de filologia clasică, a dat personalității sale o trăsătură specifică. Dar, cu siguranță, ceea ce îl singulariza între contemporanii săi, în general, şi între membrii grupului de lingvişti clujeni era în special concepția sa asupra studiului filologic şi metoda sa de lucru[2].

Într-un manuscris păstrat în fondul Drăganu la Secția de manuscrise şi carte rară a Bibliotecii Academiei Române, Filiala din Cluj-Napoca, intitulat *Introducere în istoria literaturii,* Nicolae Drăganu ne oferă o imagine cu totul inedită şi, evident, în contradicție cu cea pe care o cultiva Sextil Puşcariu asupra ştiințelor limbii. Fidel unei perspective neogramatice[3], Drăganu afirmă explicit: „Istoria

[1] S-a născut în 18 februarie 1884, la Zagra, jud. Bistrița-Năsăud. A studiat la şcoala din sat, iar apoi la Liceul Grăniceresc din Năsăud, unde s-a impregnat de atmosfera care a produs marile valori ridicate de pe aceste meleaguri. Cultul pentru George Coşbuc, unul dintre fiii meleagurilor năsăudene, s-a concretizat, ulterior, în contribuții valoroase la descifrarea începuturilor lui literare. A urmat, între 1902 şi 1906, cursurile Universității din Budapesta, unde a studiat limbile clasice şi limba şi literatura română. Tot atunci şi-a susținut doctoratul cu primul studiu dedicat formării cuvintelor în limba română, *A román szótöszetétel* (Bistrița, 1906). În primii ani de după absolvire a funcționat ca profesor la Liceul Grăniceresc din Năsăud, iar din 1916 a fost docent la Universitatea din Cluj, între 1916 şi 1918 fiind conferențiar la aceeaşi universitate. După înființarea universității româneşti a Daciei Superioare (Universitatea Ferdinand I) din Cluj, a funcționat până în anul morții (17 decembrie 1939) ca profesor de limba şi literatura română veche. În 1923 a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1939 membru titular.

[2] O primă formulare a concepției sale despre filologie a făcut-o în *Critica ştiințifică în filologia noastră actuală,* lucrare publicată în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, I, 1922, p. 363–378.

[3] Semnificativă este şi bibliografia pe care o citează: A. Philippide, *Introducere în istoria limbii şi literaturii române*, Iaşi, 1888; W. Freund, *Triennium philologicum oder Gemalzüder Wissenschaften*, Stuttgart, 1906; A. Boeck, *Enzyklopädie und Methodologie der philologischen Wisseschaften*, ed. a II-a, 1906; W. Wundt, *Logik*, 1908; G. Körting, *Enzyklopädie und Methodologie der romanischen Philologie*, Leipzig, 1884; G. Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, Strassbourg, 1906; K. Klee, *Grundriss der englischen Philologie*, 184; H. Paul, *Grundriss der germanischen Philologie* etc.

DACOROMANIA, serie nouă, III–IV, 1998–1999, Cluj-Napoca, p. 135-140

limbii şi literaturii fac parte din *filologie*. Iar filologia, după definiţia cea mai largă, este acea parte a istoriei care are ca obiect de expunere viaţa omenească în toate manifestările ei”. Considerând, precum toţi neogramaticii, filologia ca o disciplină supremă a cercetării umaniste, el observă că „Aceste manifestări se întâmplă pe trei terene [sic!] principale: a) pe terenul de activitate omenească în genere, adică în limbă, religiune şi moravuri; b) pe terenul vieţii sociale de stat, adică în întâmplările istoriei şi în viaţa de drept; c) pe terenul manifestării sufleteşti, adică al artelor, literaturii şi ştiinţii”.

Conform acestei viziuni, spune N. Drăganu, disciplinele filologice „se pot împărţi în următoarele grupe: a. pentru domeniul limbii, religiunii şi moravurilor (deci şi pentru ceea ce numim *folklor*), *gramatica, arheologia* sau studiul vieţii private (antichităţi private), *mitologia* şi *religia*; b. pentru domeniul vieţii de stat: *istoria, politica, arheologia* sau studiul vieţii de stat (antichităţi politice) şi sociale (antichităţi sociale), *dreptul*; c. manifestărilor sufleteşti individuale: *literatura*, cu disciplinele formale, *poetică, ritmică* şi *metrică, retorică; artele plastice: arhitectura, sculptura, pictura, artele industriale, istoria ştiinţelor* şi *a filosofiei*”. Nicolae Drăganu nu ignoră nici mănunchiul ştiinţelor auxiliare: „La aceste *discipline principale* se mai pot adăuga o seamă de *discipline fundamentale* şi altele *auxiliare* şi *introductive*: A. *discipline fundamentale* (teoria metodelor filologice) sunt: *critica* şi *hermeneutica*; B. *discipline speciale auxiliare: paleografia, papyrologia, epigrafia, numismatica*; C. *disciplinele introductive* sunt de două feluri: 1. *introductive generale* pentru întreagă ştiinţa filologică: *istoria filologiei* şi *izvoarele filologiei* (diplomatica); 2. *introductive speciale* pentru diferitele discipline principale: α) pentru *gramatică*: a) *lingvistica generală* şi *lingvistica comparată* şi β) pentru *istorie* şi *arheologie*: *geografia* şi *cronologia*”.

Redactat în timp ce alţi membri ai grupului lingviştilor clujeni se raliau unor tendinţe ale lingvisticii moderne (geografia lingvistică, lingvistica structurală, sociolingvistica etc.), cursul lui N. Drăganu denotă o poziţie rezervată, dacă nu chiar refractară în faţa înnoirilor din domeniu, profesorul rămânând tributar unor tendinţe de la sfârşitul secolului anterior şi încă valabile în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Rostul nostru fiind doar cel de a constata faptele şi mai puţin de a le judeca, considerăm că mai important este a încerca aprecierea consecinţelor acestei poziţii asupra activităţii savantului, o activitate pe care contemporanii o apreciau nu numai prin prolificitatea ei, ci şi prin ineditul temelor abordate.

Văzută ca o disciplină implicată în totalitatea ştiinţelor umane, filologia primea, în concepţia lui N. Drăganu, o funcţie de excepţie: ea era privită ca o cheie de boltă a oricărei construcţii în domenii particulare ale ştiinţelor umane, la ea trebuiau să apeleze toate acestea în dorinţa de a beneficia de o metodologie ştiinţifică sigură.

Relaţia filologiei cu lingvistica este un motiv de meditaţie pentru profesorul clujean. „Oricât de apropiate sunt, prin obiectul studiului lor, filologia şi lingvistica

sunt astăzi două discipline deosebite. Deosebirea celor două discipline lingvistice o pricinuieşte nu atâta obiectul studiat, nici punctele de vedere teoretice, cât, mai mult, cele practice". Citându-l pe P. Kretschmer, N. Drăganu nu ezită să susţină că: „Filologul şi lingvistul se ocupă, deopotrivă, de limbă, dar cel dintâi cu activitatea de limbă individuală, cum se găseşte în textele literare, acesta din urmă cu cea generală, cu normele şi legile care o stăpânesc. Filologul, aşadar, este nevoit să adâncească individualităţi lingvistice". Între cele două discipline nu există, după părerea lui N. Drăganu, o relaţie de subordonare, ci una de complementaritate. Şi părerea sa ni se pare corectă.

La fel de complexă este relaţia dintre filologie şi istorie. Folosind din nou argumente extrase din studiile neogramaticilor germani[4], combătând părerea anterioară acestora exprimată de A. Boeck, care a confundat filologia cu istoria, el spune răspicat: „S-a stabilit că filologia, având în vedere chiar şi originea sa, îşi îndreaptă atenţia în rândul întâi asupra literaturii şi înţelegerii ei lingvistico-artistice".

Între cele două există, exact ca în cazul relaţiei lingvisticii cu filologia, un raport de interdependenţă: „Se ştie că istoria unui popor începe deodată cu formarea limbii lui. Apoi, cele mai multe documente şi ştiri care ne mijlocesc cunoaşterea întâmplărilor trecute ne sunt transmise prin limbă: limba respectivului popor ori a altora. Pentru amândouă aceste pricini cunoaşterea şi studiul limbii şi cel al faptelor sunt strâns legate deolaltă şi se întregesc împrumutat". N. Drăganu afirmă: „Îndărătul cuvintelor stau faptele. Lămurindu-le pe cele dintâi, le explicăm pe acestea din urmă; şi invers. Sunt chestiuni istorice care nici nu pot fi înţelese decât cu ajutorul filologiei (de exemplu anumite obiceiuri, instituţiuni de drept străvechi etc.), precum sunt şi chestiuni filologice care nu pot fi explicate fără cunoaşterea faptelor la care se referă şi a istoriei lor".

Se constată şi unele diferenţe: „Totuşi istoria se deosebeşte de filologie atât în privinţa materiei cât şi a punctului de plecare şi a metodei. Filologul priveşte limba ca întreg, în construcţia şi dezvoltarea sa, literatura ca forma conţinutului operelor lingvistice, menită să ne ajute înţelegerea lor deplină; istoricul n-are în vedere decât geneza şi evoluţia pragmatică a faptelor literare şi lingvistice; pentru cel dintâi evoluţia este lucru secundar, pentru cel de al doilea principal. Fiecare este necesară celeilalte ca ştiinţă auxiliară. Filologul, deci, trebuie să aibă cunoştinţe istorice, iar istoricul cunoştinţe filologice"[5].

Această perspectivă, care l-a individualizat în rândul membrilor şcolii lingvistice clujene, l-a condus pe Nicolae Drăganu spre abordarea unor direcţii pe care alţii nu le-au atins. El nu este singurul filolog al Muzeului Limbii Române[6].

---

[4] Se citează numele lui Körting, Gröber, Elze, Paul etc.

[5] Autorităţile citate sunt E. Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie* şi W. Bahner, *Einführung in das Studium der Geschichte*, ambii reprezentanţi ai pozitivismului istoric, respectiv ai şcolii neogramatice.

[6] Vezi Octavian Şchiau, *„Muzeul Limbei Române" şi studiul literaturii române vechi*, în StUBB. Series Philologia, XLIII, 1988, nr. 2–3, p. 3–8 şi idem, *Centenar Nicolae Drăganu: Literatura română veche*, în „Steaua", XXXV, 1984, nr. 3, p. 32.

Filolog era mentorul şcolii clujene, Sextil Puşcariu. În primul rând *Istoria literaturii române. Epoca veche*, care a cunoscut trei ediţii în interval de 15 ani, fiind, până la apariţia *Istoriei literaturii române vechi* a lui Nicolae Cartojan, cea mai bună sinteză asupra a trei secole de literatură naţională, dar şi multe alte studii, care porneau de la textele literare vechi, fac, şi în privinţa filologiei, din Sextil Puşcariu un şef de şcoală. Filolog era Alexe Procopovici, care a realizat o excelentă ediţie a *Cazaniei a II-a* a lui Coresi, filolog era şi Constantin Lacea, care a cercetat limba *Vieţilor sfinţilor* a mitropolitului Dosoftei, *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei sau a descoperit *Cel mai vechi calendar românesc (*1733). În aceeaşi direcţie a ştiinţei filologice se înscriau unele din sclipitoarele cercetări ale lui V. Bogrea şi tot filologiei i s-au dedicat cercetători mai tineri, precum Şt. Paşca. Dar cel care a ilustrat prin excelenţă domeniul a fost Nicolae Drăganu.

Conform concepţiei sale, filologia se dovedea un instrument ideal pentru reconstituirea unor epoci ale istoriei noastre, unde, prin lipsa documentelor scrise, oferea informaţii de primă importanţă. O parte dintre studiile care încercau să găsească un răspuns unor probleme de lingvistică prin cercetări onomastice au fost *Toponimie şi istorie*[7], dar mai ales *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*[8]. Lucrarea, prima în domeniul toponimiei şi onomasticii noastre istorice, încerca să răspundă şi unor comandamente ale momentului: polemica (cu substrat politic) prin care istoriografia maghiară susţinea teoria imigraţiei românilor din sudul Dunării după venirea ungurilor în Panonia şi Transilvania[9] era contracarată prin dovedirea existenţei unei vechi onomastici (antroponimie şi toponimie) româneşti în documentele latine din secolul al IX-lea până în cel de al XIV-lea[10].

Lucrări de replică, textele lui Nicolae Drăganu în domeniul toponimiei şi onomasticii istorice au fost compuse în acord cu şcoala istorică clujeană, care, mai mult decât alte şcoli interbelice româneşti de istorie, a purtat o lungă polemică cu istoriografia maghiară, îngroşând, la rândul ei, anumite aspecte ale istoriei Transilvaniei[11].

---

[7] Cluj, 1928 (Biblioteca Institutului de Istorie Naţională, I).

[8] Bucureşti, 1933 (Academia Română. Studii şi cercetări, XXI).

[9] Chiar în *Prefaţă*, Nicolae Drăganu mărturiseşte: „Lucrarea pe care o dau la lumină în acest volum nu a fost plănuită de la început de întinderea pe care o are. Ea a crescut din câteva cercetări izolate şi, mai ales, din trei dări de samă: una asupra cărţii lui I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, Budapest, 1925–1929, celelalte asupra studiilor lui L. Treml, *Die ungarische Lehnwörter im Rumänischen …* şi *A románság őshazája és a Kontinitás”*.

[10] Este semnificativ faptul că N. Drăganu îşi încheie investigaţia în secolul al XIV-lea, deşi un bogat material toponomastic şi onomastic românesc se poate găsi în documentele din secolele următoare.

[11] Semnificativ ni se pare faptul că N. Drăganu este singurul dintre reprezentanţii şcolii lingvistice clujene care a participat masiv cu studii la diferite numere din „Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj”. Un număr impresionant de articole ale sale despre etimologia românească a unor toponime (*Cluj, Ardeal* etc.), care dovedeau, implicit, vechimea elementului românesc în Transilvania, ne întăreşte acest punct de vedere.

Activitatea de editare şi comentare a textelor vechi a început-o înainte de primul război mondial, editând, sub egida Academiei Române, *Două manuscripte vechi: **Codicele Todorescu** şi **Codicele Marţian***[12]. Au urmat: *Cea mai veche carte rákóczyană*[13], *Un fragment din cel mai vechi **Molitvenic** românesc*[14], *Pagini de literatură veche (O colecţie de cărţi populare într-un manuscris din jumătatea a doua a sec. XVIII)*[15], *Manuscrisul Liceului Grăniceresc «G. Coşbuc» din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise româneşti*[16], *Codicele pribeagului Gheorghe Ştefan, voievodul Moldovei*[17], *Un nou exemplar din **Mărturisirea păcătoşilor***[18] şi *Un manuscris calvino-român din veacul al XVII-lea*[19]. Fiecare dintre textele discutate era însoţit de transcrieri integrale (sau ample excerpte), studiu filologic, diplomatic, filigranologic[20], studiu lingvistic şi glosar, dând exemple de probitate şi acurateţe ştiinţifică.

Ancorat, după cum am spus, în gândirea neogramatică, Nicolae Drăganu a realizat o investigaţie pozitivistă asupra manuscriselor şi cărţilor investigate. Combinarea studiului lingvistic cu cel cultural şi, mai ales, cu cel de istorie culturală l-a condus însă la investigaţii interdisciplinare, în care argumentele lingvistice, folclorice, istorice sau arheologice se întretăiau, susţinându-se unele pe altele într-un discurs unic şi coerent. Spre deosebire de Nicolae Iorga, care punea pe primul plan în cercetarea de istorie literară veche investigaţia istorică, sau în opoziţie cu ceilalţi lingvişti (O. Densusianu, Al. Philippide, I.-A. Candrea, G. Pascu etc.) şi în consonanţă cu imaginea pe care o oferea *Istoria literaturii române. Epoca veche* a lui Puşcariu, profesorul clujean dădea o imagine larg culturală textului vechi, plasându-l într-un context preponderent religios-cultural.

Acest punct de vedere l-a condus pe Nicolae Drăganu la o cercetare mai amănunţită a textelor redactate în Transilvania, înţelegând că, prin complexul cultural şi religios inedit care le-a generat, acestea ocupă un loc aparte în ansamblul culturii noastre vechi. Manuscrisele şi cărţile vechi găsite în biblioteca Liceului Grăniceresc „G. Coşbuc" din Năsăud, cele ale Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj sau ale altor biblioteci ardelene l-au condus la investigarea aspectelor specifice ale raportului literaturii noastre vechi cu Reforma, dar şi cu alte curente culturale occidentale. Toate acestea l-au condus la redactarea unei schiţe de istorie

[12] Bucureşti, 1914.
[13] Publicată în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj", I, 1921, şi extras.
[14] DR, II, 1922, şi extras.
[15] DR, III, 1923, şi extras.
[16] DR, III, 1922–1923, şi extras.
[17] „Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj", III, 1924, şi extras.
[18] „Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj", IV, 1926–1927, şi extras..
[19] Extras din *Fraţilor Alexandru şi Ioan Lapedatu*, Bucureşti, 1936.
[20] Este între primii români care pune accentul pe folosirea filigranologiei în cercetarea filologică.

a literaturii româneşti din Transilvania în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea (*Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIIIe siècle*[21]).

Exerciţii de filologie şi acribie ştiinţifică sunt şi numeroasele recenzii (unele foarte ample) dedicate unor lucrări de filologie românească sau străine, de multe ori adevărate studii personale dedicate temei respective.

Cercetarea arhivei personale a lui N. Drăganu (aflată în colecţiile Bibliotecii Academiei Române, Filiala din Cluj-Napoca) ne relevă multe aspecte inedite ale activităţii sale lingvistice, în general, şi filologice, în special. O seamă de proiecte, neterminate datorită decesului prematur, ne lasă să întrevedem un proiect mult mai amplu în cercetarea acestor conexiuni ale filologiei cu alte domenii ale lingvisticii sau ştiinţelor sociale, dar şi unele proiecte, nefinalizate, din păcate, ale unor ediţii de texte[22].

Fidel punctului de vedere conform căruia filologia era o disciplină suverană în cercetarea lingvistică, el a implicat-o în toate cercetările sale, de la etimologie până la sintaxa istorică. De aceea, cercetările sale în domeniul filologiei pot să constituie punctul de coerenţă a întregii sale activităţi.

Biblioteca Academiei Române
Filiala Cluj
Cluj-Napoca, str. M. Kogălniceanu, 12 – 14

---

[21] *La Transylvanie*, Bucureşti, 1938, p. 599–655, şi extras. O ediţie a variantei româneşti a textului este în curs de publicare sub îngrijirea lui O. Şchiau şi E. Pavel.

[22] Transcrierile unor manuscrise calvino-române ne lasă să întrevedem că pregătea ediţii ale acestora.